

СПОМЕНИК РАТНИХ ОДЛИКОВАЊА ГРАДА ШАПЦА („СРПСКОГ ВЕРДЕНА”)

Страдање града Шапца у Првом светском рату

После сјајних успеха српске војске у балканским ратовима 1912. и 1913. године, Аустроугарска се одмах почела припремати за рат. Бомбардовањем Београда у ноћи 28/29. јула 1914. године, почео је Први светски рат. Српски војник, често називан и „војник у опанцима”, одазвао се на позив врховног команданта, регента Александра, упућеног 4. августа 1914. године. Већ првих дана рата Шабац је био изложен страховитим разарањама и злочинима аустро-угарске војске. Аустроугарска је напала Србију преко Дрине и доживела тешке поразе на Церу. Бежећи преко Дрине аустроугарска војска је починила невиђене злочине, до тада, на тлу Европе. У Мачви, Поцерини и Јадру све је било завијено у црно. Поновне борбе за Шабац вођене су крајем 1914. године као и крајем 1915. године у којима је град претворен у рушевине. Град је од непријатељске окупације ослобођен 2. новембра 1918. године.

Шабац, кога је крајем XIX века путописац Феликс Каниц упоредио са културном метрополем и назвао „Мали Париз”, доживео је голготу – убијено је 1.700 становника, спаљено и срушено 1.500 кућа а почињена су и многа друга зверства, која је описао др Арчибалд Рајс у књизи „Шта сам видео и проживео у великим данима”. Шабац је страховито разорен и опљачкан. Само приликом првог повлачења из града, 24. августа 1914. године, непријатељ је из Шапца одвукао преко 2.000 кола опљачканих ствари. Београдски часопис „Епоха” је, 22. јануара 1920. године, донео ову вест: „Од 14.000 становника Шабац је спао на 7.000. Половине нема. Она је изгинула и помрла, а ову другу половину, овај жалосни остатак шабачког грађанства, сатиру болести и немаштина”. Порушен је или оштећен читав низ јавних монументалних здања и репрезентативних приватних зграда, који су осликавали архитектуру с краја XIX и почетка XX века и обликовали препознатљиву слику града. Изглед града после ослобођења, 1918.

године, описан је и у Народном календару „Шапчанин” 1921. године: „Ако се за једну варош може рећи *ville martyre*, варош мученик, то се за Шабац може и мора рећи. Шабац је порушен, његова лепа катедрала је срушена, пола гимназије срушено, касарна и коњушница попаљена и порушена, суд порушен, начелство и првостепени суд порушени, царинарница порушена, најлепше куће порушене и опљачкане, до иглице што се каже... Цветни балкони, китњасте статуе на крововима, лепе фасаде, све је то порушено и систематски упропашћено. Од оне лепе и богате вароши која је бројала 14 хиљада становника, данас није остало више од 8 хиљада – то је по последњем попису грађанства”. У француској штампи Шабац је назван „Српски Верден”, по француском граду страдалнику.

За страдања и поднесене жртве – људске и материјалне, за херојски отпор у Првом светском рату, Шабац је добио три висока одликовања: Француски ратни крст са палмином гранчицом, Ратни крст Чехословачке и Карађорђеву звезду с мачевима 4. реда. То су највиша одликовања, која је у Србији добио једино Шабац. Сва три одликовања налазе се и на општинском грбу.

Одликовања града Шапца

Француски Ратни крст са палмином гранчицом, додељен је Шапцу 8. јула 1920. године. То је било прво овакво признање које је Француска Република доделила граду изван своје државе. Орден је установљен 9. априла 1915. а додељује се за ратне заслуге 1914-1918. Представнику Шапца, орден је уручио француски амбасадор, Виконт де Фонтнеј, који је у свом говору, том приликом рекао: „У жељи да дадне овом осећању живог израза, којим би јавно и пред очима целога света сведочио о српском јунаштву, о коме су војске и грађанство Шапца дали незабораван пример, француска влада је решила да помене у наредби француској војсци град Шабац, оличење ратне храбрости, отпорне снаге и верности српске. Ево, дакле, доносим вашој вароши овај Француски Ратни крст, начињен од бронзе из које је ковано наше победоносно оружје”.

Ратни крст Чехословачке 1914 – 1918, односно чехословачког Белог орла, установљен је од чехословачке владе 1918. године и додељиван за показану храброст на бојном пољу. Писмом од 14. новембра 1925. године, чехословачки посланик у Београду обавестио је градско поглаварство да је Шабац одликован Ратним крстом. Предаја

одликовања свечано је извршена 13. јуна 1925. године у дворани хотела Париз у Шапцу. Чину предаје одликовања присуствовали су изасланици Чехословачке и представници југословенске владе, парламента и војске. Том приликом су за почасне грађане Шапца изабрани председник Чехословачке - Томаш Масарик и чехословачки амбасадор Јан Шеба, док је тадашња Поцерска улица добила име Масарикова. На свечаности је прочитан и поздравни телеграм, који је Шабац упутио председнику Масарику: „Њ. Е, Томи Масарику, председнику Чехословачке Републике, Праг. Херојски град Шабац горд је и поносан што данас прима од братског чехословачког народа признање за оне огромне и витешке жртве које је поднео за слободу и уједињење Јужних Словена, за уједињење које је само један гигантски корак на путу ка нашем заједничком циљу, ка Свесловенству. Чврсто решен да на путу народних идеала истраје и даље, Шабац вас моли, г. председниче, да ви, као дични председник братског чехословачког народа, примите топле поздраве нашег искреног братства и непоколебљиве љубави”.

Карађорђева звезда са мачевима IV реда, додељена је Шапцу за поднесене жртве током Првог светског рата, на великој свечаности 3. јуна 1934. Том приликом је откривен Споменик палим Шапчанима у рату 1914 – 1918. године и пуштена у употребу пруга Шабац – Кленак, преко новог моста на Сави. Овај орден, установљен на стогодишњицу Првог српског устанка, 1. јануара 1904. године, био је најзначајнији орден Краљевине Србије и Југославије до 1941. године. Имао је четири степена. Према указу, од 5. децембра 1914. године „овај највиши орден за ратне заслуге могу добити официри који су имали ванредне успехе скопчане са великим напрезањем и пожртвовањем на бојном пољу или радећи у вишим штабовима на оперативним плановима и пословима”.

У потоњим временима, нестала су шабачка знамења, уништила их је окупациона војска у вихору Другог светског рата у покушају да збрише трагове српског херојства. Шабачки музеј је после рата набавио њихове копије, које су у другој половини XX века опет нестале тј. украдене. Управо због тога, Шапчани су њихово спашавање од заборављања, сматрали једним од императива. У Годишњаку Међуопштинског историјског архива Шапца С. Петровић је објавио рад „Одликовања града Шапца”. Залагањем Народног музеја, деведесетих година урађене су у месингу копије три ордена.

Споменик ратних одликовања града Шапца (фото: Љ. Грчић)

Споменик ратних одликовања града Шапца

Споменик „Ратна одликовања града Шапца”, постављен је половином новембра 2008. године у центру Шапца, на простору који се трансформише у главни трг. Својим репрезентативним изгледом и складним пропорцијама, представља један од најлепших споменика у Србији, којим би се могла поносити свака европска престоница.

Овај споменик висок је 3,70 m. Направљен је од камена из села Варна код Шапца, а одливци ратних ордена урађени су у бронзи. Споменик са постаментом, има три стране, са куполостом бронзаном капом која подсећа на шлем. Састоји се од каменних плоча, а на свакој од три стране укомповани су као својеврсни орнаменти, шабачка одликовања од бронзе - Француски Ратни крст са палмином гранчицом, Ратни крст Чехословачке 1914 – 1918, односно чехословачки Бели орао и Карађорђева звезда са мачевима IV реда. У склопу споменика је и фонтана. Споменик са знамењима сва три ордена осмислио је и урадио познати српски вајар Милисав – Мија Томанић, родом из Липолиста који ради у Цељу.

Извршни одбор Скупштине општине Шабац донео је одлуку крајем 1992. године да се у центру града постави спомен чесма и обележје са три градска одличја. Цена израде споменика износила је 70.000 немачких марака. Споменик је убрзо урађен, али због рата на простору бивше СФРЈ, а потом и препрека словеначких закона, није могао да се допреми. Почетком јесени 2006. године, после скоро једну и по деценију, постигнут је договор између градоначелника Шапца и Цеља, о транспорту споменика из Словеније у Србију, односно Шабац. Овај подухват, за Шабац, има дубоко значење – да спречи препуштање забраву властите прошлости.

Мр Љиљана Грчић